

Handleiding bij het werken aan een positief sociaal emotioneel klimaat

Op school moet je mogen zijn wie je bent.
In die zin is de school niet alleen de plek die fysieke veiligheid biedt;
ook de geestelijke vrijheid dient er te worden beschermd.

Vrijeschool de Berkel
Vrijeschool de IJssel
Vrijeschool de Zwaan

Zutphen, juni 2010

Inhoudsopgave:

Inleiding	De sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen. Waarom vinden wij dit op onze school belangrijk?
Hoofdstuk 1	Welke onderwerpen zijn belangrijk: 1.1 Zelfvertrouwen 1.2 Gevoelens van zichzelf en anderen 1.3 Inleven in de ander 1.4 Waarden en normen 1.5 Conflictsituaties oplossen 1.6 Relaties en seksualiteit 1.7 Temperamenten 1.8 Constitutiebeelden 1.9 Denken, voelen en willen
Hoofdstuk 2	Sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (incl. vertelstof) 2.1 Ontwikkelschets van kleuters 2.2 Ontwikkelschets van klas 1 en 2 2.3 Ontwikkelschets van klas 3 en 4 2.4 Ontwikkelschets van klas 5 en 6
Hoofdstuk 3	De leerlijnen 3.1 Zelfvertrouwen in leeftijdsfasen 3.2. Gevoelens, wensen en opvattingen in leeftijdsfasen 3.3. Sociale vaardigheden en relaties in leeftijdsfasen
Hoofdstuk 4	Effectieve benadering 4.1 Tips op basis van succeservaringen uit de praktijk 4.2 Wat zijn onze grenzen?
Hoofdstuk 5	Voorbeeld van de leerkracht
Hoofdstuk 6	Goed sociaal emotioneel klimaat 6.1 Psychologische basisbehoeften en adaptief onderwijs
Hoofdstuk 7	Afstemming school- en thuissituatie 7.1 Verlaag de schooldrempel 7.2 Een gespecificeerde rapportage over de leerlingen. 7.3 Interactieve ouderavonden 7.4 Advisering en hulpverlening aan ouders
Hoofdstuk 8	Gesprekken met ouders
Bronnen	
Literatuurlijst	

Inleiding:

De sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen. Waarom vinden wij dit op onze school belangrijk?

Iedereen stopt tijd en vooral energie in het stimuleren van de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Iedereen kent wisselende successen én teleurstellingen. Iedereen weet dat het de laatste jaren niet gemakkelijker wordt op school. Daar komt nog bij dat de resultaten van deze schoolinvloeden soms pas op langere termijn zichtbaar worden.

Om toenemende gevoelens van onmacht en teleurstelling te vermijden of om te buigen, is het zinvol eens na te gaan of we onze aandacht en energie professioneler kunnen inzetten. Natuurlijk met open oog voor de smalle marges. Als school ben je nu eenmaal sterk afhankelijk van maatschappelijke ontwikkelingen en thuissituaties. En ook in het kind gelegen beperkingen kunnen onze marges danig verkleinen. Toch moeten we de toevallige of bewuste invloed van situaties op school niet onderschatten.

Van die situaties leren we. Als de ervaringen bruikbaar zijn, nemen we ze op in ons repertoire. Maar als we professioneler willen werken, kunnen we het natuurlijk niet van het toeval af laten hangen. We moeten dan op een meer systematische wijze gebruik maken van ervaringen van onszelf en anderen. Niet alleen maar gefocust op probleemgedrag en probleemsituaties, want daar kleven grote beperkingen aan. Vaak zijn probleemsituaties te geladen om er met enige afstand en objectiviteit naar te kijken. Bovendien blijken oorzaken heel vaak terug te wijzen naar een gebrekkig zelfbeeld en gebrekkige sociale vaardigheden.

Bij onze waarnemingen en pedagogische benadering van kinderen kijken wij ook naar wat de antroposofische menskunde zegt over het temperament van het kind, de ontwikkeling van het denken, voelen en willen en naar de constitutiebeelden als extra medische ondersteuning noodzakelijk is.

Natuurlijk is soms specifieke aandacht nodig voor sociaal-emotionele problemen die duidelijk afwijkend gedrag te zien geven. Maar op termijn kan het wel eens besparing van tijd en vooral van energie opleveren als we meer 'preventief' bezig zijn met een positieve ondersteuning van de sociaal-emotionele ontwikkeling van alle kinderen in de klas en in de school.

Deze handleiding is tot stand gekomen in samenwerking tussen de schoolleiders en de intern-begeleiders van

De Vrijeschool de Berkel PO,
De Vrijeschool de IJssel PO,
De Vrijeschool de Zwaan PO.

Ouders en inspectie kunnen op onze scholen kennismaken van deze handleiding.

Juni 2010

Hoofdstuk 1 Welke onderwerpen zijn belangrijk?

Bij het nagaan hoe het sociaal-emotionele klimaat rondom kinderen op school en in de klas wordt verzorgd of hoe het voor verbetering vatbaar is, wordt de verzorging van de 3 psychologische basisbehoeften van individuele kinderen in gedachten genomen (zie ook hfst.6):

1. Relatie:

Een relatie van leerlingen met de andere leerlingen of de leerkracht wordt versterkt als een leerling invloed heeft op de manier waarop er met hem of haar wordt omgegaan.

2. Competentie:

Leren wordt betekenisvoller voor een leerling als deze invloed heeft op wat er wordt geleerd en hoe er wordt geleerd, waardoor zijn gevoel van competentie toeneemt.

3. Autonomie:

Wanneer een leerling zich betrokken weet bij belangrijke thema's in de eigen leer- en leefomgeving, versterkt dat de autonomie en daarmee de eigenwaarde van de leerling.

Alhoewel in de praktijk meestal alles met alles blijkt samen te hangen is een pragmatische uitsplitsing naar inhoudelijke aspecten nuttig om onze aandacht en energie gericht in te zetten op de ontwikkeling van:

- Zelfvertrouwen
- Gevoelens

- Inlevingsvermogen
- Waarden en normen
- Conflicten
- Relaties en seksualiteit
- Temperamenten
- Denken- voelen - willen
- Constitutiebeelden

1.1. Zelfvertrouwen, vertrouwen in de ander en weerbaarheid

Zelfvertrouwen is afhankelijk van de kijk die het kind op zichzelf heeft. We noemen dit het zelfbeeld. Aan het zelfbeeld is een aantal relevante aspecten te onderscheiden. Samen vormen ze het algemene zelf. Opbouw van het zelfbeeld:

Het sociale zelfbeeld:

'Wat vindt de juf van mij?' of 'Wat vinden mijn ouders van mij?' zijn vragen die horen bij het 'sociale zelfbeeld'. Hieraan gekoppeld zit een etnische dimensie. Het is belangrijk kinderen bewust de kans te geven vertrouwd te raken met en kennis te nemen van etnische/culturele elementen die passen bij het leven als allochtoon in Nederland. Het gaat dan om vragen als: 'Tot welke etnische groep behoor ik?' 'Welke geschiedenis kent deze groep en wat zijn de waarden en normen van deze groep?'

Het emotionele zelfbeeld:

Hierbij gaat het om vragen als 'Ben ik gelukkig?' of 'Hoe komt het dat ik somber ben?' of de mate waarin iemand zich bijvoorbeeld (on)gelukkig, (on)zeker, opgewekt of somber voelt.

Het cognitieve zelfbeeld:

Ideeën over hoe je op school presteert vallen onder het 'cognitieve zelfbeeld'.

Het fysieke zelfbeeld:

'Ben ik goed in sport?' of 'Wat vinden anderen ervan dat ik zo klein ben?' zijn vragen die bij het 'fysieke zelfbeeld' horen.

Het materiële zelfbeeld:

Vragen als: 'Iedereen gaat skiën, waarom wij niet?' of 'Waarom wonen wij in een huurhuis en hebben we geen koophuis?' horen bij het 'materiële zelfbeeld'

Dit zelfbeeld wordt in belangrijke mate gevormd door de spiegel die anderen het kind voorhouden. Die spiegel bestaat uit de kritiek en de lof van mensen uit de omgeving van het kind. De opvoeders spelen daarbij een belangrijke rol.

Het zelfbeeld van een kind kan negatief of positief zijn. Een kind met een negatief zelfbeeld heeft weinig zelfvertrouwen, een kind met een positief zelfbeeld toont veel zelfvertrouwen.

Het gevoel van veiligheid is bij het ontwikkelen van zelfvertrouwen erg belangrijk. Pas als er veiligheid wordt ervaren is er vertrouwen en neemt ook zelfvertrouwen evenredig toe.

1.2. Gevoelens van zichzelf en anderen

Gevoelens heb je de hele dag. Ook op school. Daarom kunnen we in school gewoon niet om die gevoelens heen. Of het nu gaat om eigen emoties dan wel om de gevoelens van onze leerlingen, we mogen ze niet negeren. Proberen we dat toch, dan komt dat de geestelijke gezondheid van alle betrokkenen niet ten goede. Zelfs de schoolprestaties kunnen er nadelig door worden beïnvloed.

Om erachter te komen welke gevoelens een kind heeft, is het nodig het kind te stimuleren zijn gevoelens te uiten. Dat kan door middel van bijvoorbeeld:

- gesprekken
- drama
- muziek
- dans
- beeldende expressie

Dit zijn middelen in het onderwijs waarmee gevoelens geuit kunnen worden. We mogen kinderen echter nooit dwingen hun gevoelens en gedachten aan derden te laten weten. Ook kinderen hebben recht op privacy. Soms kan het zelfs geboden zijn al te openhartige kinderen tegen zichzelf te beschermen. Immers, niet in elke omgeving wordt even zorgvuldig omgesprongen met de gevoelens en gedachten die je uit. Ook dat moeten kinderen leren.

Bij het omgaan met gevoelens zijn twee zaken belangrijk. Het eerste is dat rekening gehouden wordt met verschillen tussen kinderen. In sommige culturen is het helemaal niet gebruikelijk om je gevoelens te uiten en in andere culturen juist wel.

Het vragen naar gevoelens en het uiten van gevoelens is geen universeel gegeven. In Nederland wordt het direct uiten van gevoelens gewaardeerd. Voor ons betekent het, dat iemand sociaal competent is. In collectivistische culturen wordt sociale competentie anders ervaren. Sociaal competent zijn betekent daar juist het beheersen en indirect uiten van gevoelens, het begrijpen van

de context van de boodschappen en eerlijkheid naar de groep. Vragen stel je indirect. Een kind dat teveel vragen stelt is nieuwsgierig. De mening van je vader of moeder niet overnemen is brutaal. Dit in tegenstelling tot de Nederlandse situatie waar vragen stellen juist wordt gewaardeerd.

Het is belangrijk dat rekening gehouden wordt met de bron van de gevoelens. Hoe komt het dat een kind zich zo voelt? Wat is de aanleiding? Daarbij gaat het niet alleen om negatieve ervaringen, maar ook om positieve ervaringen.

Uit: Kayser, D. (1996). Interculturele sociale vaardigheden op de basisschool. Basisboek voor leerkrachten en hulpverleners. Utrecht: De Tijdstroom.

1.3. Inleven in de ander

Als je in de huid van anderen kunt kruipen, ben je beter in staat anderen te begrijpen, aan te moedigen, te helpen, te troosten en rekening met hen te houden. We noemen dat rolneming.

Rolneming:

Bij rolneming gaat het om het vermogen je in te leven in wat de ander voelt, waarneemt, wil en denkt. Rolneming is onder te verdelen in vier dimensies:

Emotionele rolneeming:

De vaardigheid in sociale situaties de gevoelens van de ander te herkennen en je daarin in te leven.

Zintuiglijke rolneeming:

De vaardigheid je voor te stellen wat de ander ziet, hoort, voelt of ruikt.

Motivationale rolneeming:

De vaardigheid de bedoelingen van de ander te achterhalen en je in te leven in de motieven van de ander.

Conceptuele rolneeming:

De vaardigheid te achterhalen of je voor te stellen wat iemand denkt of weet in een bepaalde situatie.

Maar ook op andere terreinen is inlevingsvermogen van essentieel belang. Bijvoorbeeld bij:

- het deelnemen aan het verkeer (je voor kunnen stellen dat een naderende automobilist jou niet kan zien als je tussen geparkeerde auto's oversteekt).
- bij het ontwikkelen van tijdsbesef (je kunnen verplaatsen in historische personen en gebeurtenissen).
- bij oriëntatie in de ruimte (bij het leren hanteren van kaarten en plattegronden je kunnen verplaatsen in andere ruimtelijke standpunten).
- Inleven in de ander (interviewen, dans, muziek, rollenspelen e.d.).

1.4 Waarden en normen

Waarden:

Waarden zijn opvattingen. Opvattingen over gedragingen en situaties over mensen en dingen, etc. Die waarden of opvattingen drukken we uit in woorden als: mooi, lelijk, fijn, vervelend, eerlijk, oneerlijk, moedig, laf, belangrijk, onbelangrijk.

Normen:

Normen zijn concrete regels en voorschriften voor ons handelen in bepaalde situaties. Ze vertalen waarden in concreet gedrag en zijn belangrijk omdat ze richting geven aan ons bestaan: ze beïnvloeden ons doen en laten, ons zelfbeeld en zelfvertrouwen, onze relaties met anderen.

Vaak zijn we ons nauwelijks bewust, dat we waarden en normen hanteren. Laat staan dat we ons realiseren welke waarden en normen we hanteren. Om meer greep te krijgen op ons eigen gedrag en dat van anderen, is het belangrijk dat we ons realiseren welke waarden en normen erachter steken.

Voortdurend toetsen we ons eigen en andermans doen en laten aan waarden en normen. Welke waarden en normen dat zijn, hangt van veel factoren af, bijvoorbeeld: opvoeding, levensbeschouwing, levenservaring en levensomstandigheden.

Het is niet verwonderlijk dat normen en waarden waarmee kinderen worden geconfronteerd, nogal eens met elkaar in strijd zijn: wat thuis mag, mag niet altijd ook op school of omgekeerd. En wat moet je doen, als je tegelijkertijd eerlijk moet zijn en ook je vriendinnetje niet wil verraden? Kinderen komen daardoor soms in de knoei.

Kinderen met een andere culturele en etnische achtergrond gaan heel bewust om met waarden en normen, omdat zij dagelijks geconfronteerd worden met verschillende en soms conflicterende waarden. Dat ze een minderheid vormen in onze samenleving geeft hen in dat opzicht een voordeel. Daarom is het belangrijk, dat we kinderen leren omgaan met waarden en normen. Zowel met waarden en normen die thuis gelden, als die op school gelden en die in de omgeving gelden en eventuele verschillen daartussen. Door kinderen te helpen waarden en normen te verhelderen, helpen we hen bewust te worden van hun eigen denken en handelen, met als achterliggend doel een groeiende zelfstandigheid, toenemend zelfvertrouwen en een zelfbewuste levenshouding.

In de praktijk:

Waarden en normen komen expliciet aan de orde bij het bespreken van de 'gouden regels': regels hoe we met elkaar en met de wereld om ons heen omgaan.

- We zijn te vertrouwen
- We helpen elkaar
- We spelen samen
- We lachen met elkaar
- Niemand is zielig
- Etc.

1.5. Conflictsituaties oplossen

Conflicten zijn soms onvermijdelijk. We kunnen niet altijd 'ruiken' wat de ander wil of prettig vindt. Ook hoeven we onze eigen behoeften niet altijd ondergeschikt te maken aan die van een ander.

Veel mensen krijgen bij het woord 'conflict' negatieve gedachten. Dat komt vooral door de nare gevolgen van veel conflicten: ruzie, agressie en dergelijke. Toch is het hebben van een conflict op zich niet negatief. Conflicten kunnen zelfs positief opgevat worden, omdat ze duidelijkheid scheppen: beide partijen weten dat er (op het eerste gezicht) onverenigbare wensen zijn. De problemen ontstaan pas als een conflict, ten koste van één van de partijen wordt opgelost of niet uit de wereld wordt geholpen.

In school zijn grote en kleine conflicten aan de orde van de dag. In een kleine ruimte samenleven met veel mensen, leer je niet zomaar. Ruzies kunnen de sfeer in de klas verpesten, maar het is niet aan te raden om ze uit de weg te gaan. Later komen kinderen ongetwijfeld in aanraking met conflicten.

In plaats van deze conflicten af te doen als lastig, kunnen we ze onder het motto 'al doende leert men' ook aangrijpen als oefenmomenten voor het leren omgaan met conflicten. Dit geldt zowel voor conflicten tussen kinderen als voor conflicten tussen volwassenen en kinderen.

In de praktijk

Op school kan er gewerkt worden met de 'no-blaim' methode.

D.w.z. dat er geen schuldigen of slachtoffers worden aangewezen en wordt er uitgegaan van het zelfstandig oplossend vermogen van de kinderen. 'Schuldigen en slachtoffers' worden serieus en aandachtig gehoord. Een groep sociaalvaardigen uit de klas wordt uitgenodigd samen met de 'schuldigen' (zonder dit zo te noemen), het probleem, het conflict te helpen oplossen. Dit wordt begeleid door de leerkracht. Hij/zij houdt zich terug en geeft alleen sturing waar nodig.

1.6. Relaties en seksualiteit

Kinderen komen dagelijks, via de media, ervaringen thuis of op straat in aanraking met positieve en negatieve aspecten van relaties en seksualiteit. Logisch dat ze daar op school over vertellen en vragen over stellen. Tenminste, als daar ruimte voor is en hun ervaringen en vragen niet gesmoord worden in een ongemakkelijke taboesfeer, bijvoorbeeld als het indruist tegen de waarden en normen die kinderen van huis uit meekrijgen.

Daarnaast vraagt ook de ontwikkeling van de eigen seksualiteit van kinderen aandacht. Een goede begeleiding en stimulering kunnen voorkomen dat kinderen moeite krijgen met de eigen seksualiteitsbeleving, met hun zelfbeeld, met hun vermogen intieme relaties met anderen aan te gaan.

In de praktijk:

Aansluitend bij de leeftijdsfase van het kind wordt er gesproken en gewerkt met het innemen van de eigen ruimte, het afbakenen en grenzen stellen en komt ook de seksualiteit aan de orde.

1.7 Temperamenten

Bij het bestuderen van de temperamenten, die in de mens aanwezig zijn, wordt uitgegaan van de antroposofie, de geesteswetenschap die door Rudolf Steiner in de wereld is gebracht. Deze geesteswetenschap wijst ons de weg naar het wezenlijke van de mens; het zichtbare, tastbare van de mens is een omhulling, waar het wezenlijke zich in uitdrukt.

In het kijken naar het temperament is het belangrijk hoever het samenhangt met de algemeen menselijke aard en hoe het te maken heeft met de kern van onze individualiteit, met de innerlijke mens. Het temperament zit in de individuele mens maar er zijn ook overeenkomsten die mensen gemeenschappelijk hebben. In de ontmoeting met de mens komt iets van die grondtoon van deze temperamenten op ons af. De temperamenten treden meer op de voorgrond vanaf de leeftijd van zeven jaar. In de jaren daarvoor kijk je meer naar de constitutietypen

Je kunt de temperamenten indelen in 4 verschillende grondtonen:

- **Sanguinisch**
- **Flegmatisch**
- **Cholerisch**
- **Melancholisch.**

Een beknopte beschrijving van deze temperamenten:

Sanguinisch:

Het sanguinische in het kind kun je waarnemen door een beweeglijkheid: hij vliegt van ontmoeting naar ontmoeting, van waarneming naar waarneming. Zijn interesse is afwisselend en hij is niet lang bezig met één onderwerp. Vluchtig, vrolijk en beweeglijk zijn karakteristieken.

Flegmatisch:

In het uiterlijk van een flegmatisch kind zie je vaak een "ge vulde" gestalte. Het zijn de kinderen die houden van herhaling en gezelligheid. Andere kinderen zijn er graag in de buurt.

In het werk zijn de kinderen vaak langzaam en meer op versieringen gericht dan op de diepere inhoud.

Cholerisch:

Wilskracht en daadkracht kenmerken het choleric kind. Vaak hebben deze kinderen een rijk innerlijk leven, maar ook interesse in de buitenwereld. Het zijn de initiatiefnemers van de klas. Ze maken veel stampij wanneer ze gedwarsboemd worden.

Melancholisch:

De melancholicus is erg op zichzelf gericht en heeft een rijk innerlijk leven, maar treedt weinig naar buiten. Het melancholische kind wordt op zichzelf teruggeworpen en tobt en piekert veel. Het zijn de filosofen van de klas. Deze temperamenten komen bij ieder mens vanaf de kindertijd vermengd voor. Vaak zal één temperament overheersen, soms twee.

Er zijn twee stromen in de mens, de erfelijke stroom en de individuele stroom. Naast de erfelijke stroom die we van onze ouders hebben meegekregen, is er bij de mens iets oer-eigens. Deze eigenheid in de mens is de vrucht van vorige levens. Alles wat in vorige incarnaties is geleerd en opgedaan, zie je nu terug in dit leven in zijn individualiteit. Van vroegere levens brengt hij dus zijn individualiteit mee en omhult dat met wat hem door de erfelijkheid geboden wordt.

Het temperament is de schakel tussen deze twee stromen, het bemiddelt en vermengt de twee stromen. In het temperament ligt als het ware de gelaatsuitdrukking van de individuele mens.

Karakteristieken die je bij de temperamenten kunt tegenkomen zijn:

Kenmerken sanguinische temperament:

Sterke punten:

- Veel interesses
- Reageert snel
- Huppelt door het leven
- Veel vrienden
- Beweeglijk
- Meestal vrolijk
- Kunstzinnig

Valkuilen:

- Oppervlakkig
- Snel afgeleid
- Vergeetachtig
- Vluchtig

Kenmerken flegmatische temperament:

Sterke punten:

- Innerlijke rust
- Trouw
- Stabiliteit in vriendschappen
- Grote binding met de natuur
- Gezelligheid
- Eenmaal op gang dan volhardend
- Niet snel van de wijs te brengen
- Houdt van herhaling
- Neemt de dingen zoals ze zijn

Valkuilen:

- Traagheid
- Onverzettelijkheid
- Procesremmend
- Dof bewustzijn

Kenmerken choleriche temperament:

Sterke punten:

- Doelgericht
- Inventief
- Avontuurlijk
- Wil gezien worden in zijn grotere mogelijkheden
- Dadendrang
- Initiatief

Valkuilen:

- Driftig
- Eerzuchtig
- Ik- gericht
- Ongeduldig

Kenmerken melancholische temperament:

Sterke punten:

- Consciëntieus
- Diepzinnig
- Een groot ik- beleven
- Diep verdriet kunnen voelen
- Tot groot medeleven in staat
- Oog voor details

Valkuilen

- Voelt zich gauw bekeken
- Klagen, bijvoorbeeld over pijntjes
- Kieskeurig zijn

1.8 Constitutiebeelden

Vanuit de aanwijzingen van Rudolf Steiner, *Genezend opvoeden* en Walter Holzapfel, *kinderen met ontwikkelingsproblemen* is er een reader ontstaan over de constitutiebeelden van kinderen. Deze reader is uitgegeven door de Zonnehuizen en geschreven door Geertje Post Uiterweer.

Hij is daar ook te bestellen.

De constitutietypen zijn beschreven vanuit de heilpedagogie maar de reader geeft een goed beeld van de driegeleding van de mens en de daarbij horende ontwikkelingsproblemen/ stoornissen. Binnen de pedagogie zijn deze constitutiebeelden zeer bruikbaar.

Binnen het Louis Bolk instituut is daarnaast een instrument ontwikkeld om de kinderlijke constitutie waar te nemen: *“Beeldvormende diagnostiek van de kinderlijke constitutie”* (Martin Niemeijer/Erik Baars). In dit boekje staan twee instrumenten, één voor het beoordelen van de kinderlijke constitutie en een profielscore heilpedagogische constitutie. De onderstaande waarnemingskaders zijn uit dit boekje overgenomen en naast deze kaders kan dit instrument een goede indruk geven van de constitutie van de kinderen (of het kind) in de klas.

De driegeleding wordt gevormd door het zenuwzintuig stelsel, het ritmische stelsel, en het stofwisselingsledematen stelsel. Deze drie grote functiegebieden van het menselijk lichaam zijn zo omvattend dat alle voorkomende symptomen erin te plaatsen zijn. Ziekte of stoornis ontstaat doordat binnen dit geheel disharmonie ontstaat. Deze disharmonie laat dan een ziektebeeld zien, een ontwikkelingsstoornis of een ontwikkelingsprobleem. Deze laatste is vooral van toepassing binnen de pedagogie.

De zes beschreven constitutiebeelden vinden hun oorzaak in een stoornis in het organisme of te wel het etherlichaam. De stoornis leidt tot bepaalde symptomen in de gestalte, beweging, de motoriek, de levensprocessen en in het gedrag (denken, voelen, willen).

De symptomen worden bij elk beeld beschreven. Niet alle symptomen kunnen beschreven worden en ook is het niet de bedoeling om een kind in een bepaald hokje te plaatsen, maar de symptomen kunnen wel leiden tot een goed begrip van een kind en aanwijzingen geven voor een bepaalde (medische- en of pedagogische) behandeling.

De zes constitutietypen:

“TE VAST” gesloten		“TE LOS” open
Te dwangmatig	Zenuwzintuig- systeem	Te vergeetachtig
Te gestuwd	Ritmisch systeem	Te open
Te zwaar	Stofwisseling- en ledematen systeem	Te licht

Bij de naamgeving van de constitutiebeelden is door bovengenoemde schrijver getracht om tot een toegankelijker benaming te komen. In *“Genezend Opvoeden”* heeft R. Steiner andere benamingen gebruikt. Deze benamingen staan tussen haakjes achter de constitutiebeelden.

Te dwangmatig (ijzerrijk):*Lichamelijk:*

gevormde lichaamsbouw
donkere tot zwarte haarkleur
starre denkpatronen

Psychisch:

kan een gedachte moeilijk loslaten
sterk geheugen
haakt vast in een onderwerp
vaste en voorspelbare omgangsstijl
sterke neiging tot controle van eigen handelen

Pietje precies

stemming humeurig en geïrriteerd
sociaal afgesloten

Te gestuwd/gesloten (epileptisch):*Lichamelijk:*

dikke huid
droge huid
langzame diepe ademhaling
weinig tot niet gevoelig voor pijn

Psychisch:

gesloten in contact
weinig tot niet sensitief
wisselend bewustzijn van omgeving
aandacht op zichzelf gericht
kan, eenmaal op gang, niet stoppen

neigt naar verkramping in het bewegen

Te zwaar/traag (zwakzinnig)*Lichamelijk:*

lichaamsbouw ongevormd en zwaar
trage vertering (neigt naar obstipatie)
lage spierspanning
moeilijk wakker worden

Psychisch:

bewegingsarmoede
zware gang bij het lopen
gelijkmatig van stemming
toont weinig initiatief
reageert weinig tot niet op prikkels
moeite om aandacht op te brengen

Te vergeetachtig (zwavelrijk):*Lichamelijk:*

ongevormde lichaamsbouw
blonde tot rode haarkleur
dromend denken

Psychisch:

laat een gedachte gemakkelijk varen
kan gebeurtenissen niet goed herinneren
heeft moeite om bij een onderwerp te blijven
onvoorspelbaar in het contact
onzeker wat betreft het eigen handelen

slordig op zijn/haar spullen

plotselinge explosieve (woede)uitbarstingen
vluchtige contacten

Te open (uitvloeiend/hysterisch):*Lichamelijk:*

dunne huid
vochtige huid
ademhaling oppervlakkig en snel
overgevoelig voor pijn

Psychisch:

open en kwetsbaar in contact
sensitief, gevoelig
alert ten aanzien van omgeving
aandacht op omgeving gericht
faalangstig, moet een drempel over om in actie te komen
los in bewegen

Te licht/overbeweeglijk (maniakaal)*Lichamelijk:*

lichaamsbouw tenger en licht
snelle vertering (neigt naar diarree)
hoge spierspanning
moeilijk inslapen

Psychisch:

hyperactief
loopt op de tenen
wisselingen in de stemming
veel en wisselende initiatieven
sterke reactie op prikkels
snel afgeleid

1.9 Denken – voelen -willen

Ieder mens wordt tot individualiteit door zijn eigen en karakteristieke verdeling van de drie grote gebieden waarin hij zich in dit leven ontwikkelt: het denkgebied, waarmee hij de wereld leert doorzien, het gevoelsgebied waarmee hij de wereld ontmoet vanuit het hart en het wilsgebied waarmee hij door zijn daden een afdruk in de wereld achterlaat. In diverse voordrachten bespreekt Rudolf Steiner, en later diverse andere antroposofische schrijvers, hoe die drie gebieden zich tot elkaar verhouden en op elkaar inwerken. Wij beperken ons tot de karakteristieken. Karakteristieken van denken, voelen en willen:

Denken

1. Sterk geheugen
2. Verbanden leggen
3. Makkelijk en goed leren
4. Samenvatten
5. Weinig affiniteit met automatiseren; in een keer begrijpen (er gaat een licht op)
6. Grote lijnen overzien
7. Veel ideeën, spelimpulsen hebben
8. Goed kunnen concentreren
9. Conceptueel kunnen werken

Voelen

1. Sterke gevoelswereld
2. Inlevingsvermogen
3. Kunstzinnig kunnen werken
4. Samenwerken, beweeglijkheid
5. Meer procesmatig ingesteld zijn; ritmisch / cyclisch / affiniteit met automatiseren
6. Gevoelig zijn voor de sfeer
7. Sociaal zijn, mensen met elkaar verbinden
8. Innerlijk in balans zijn
9. Meebewegen

Willen

1. Sterk vermogen tot het nemen van initiatief
2. Handelen / doen
3. Vakmanschap willen ontwikkelen
4. Iets tot stand brengen
5. Vanuit het doen komen tot inzicht
6. Impulsen hebben
7. Doorzetten
8. Motorisch sterk zijn
9. Iets kunnen maken

Hoofdstuk 2. De sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen

Voor de diverse leeftijdsgroepen kleuters, klas 1-2, klas 3-4, klas 5-6 geven we hier een korte schets van de ontwikkeling van kinderen: ontwikkeling/rijping, kritische momenten in de ontwikkeling en risico's.

Zowel de gesignaleerde kansen als de risico's zijn indicaties voor de wenselijkheid om de betreffende aspecten een plaats te geven in het onderwijsprogramma.

De ontwikkelschetsen zijn in feite profielschetsen van het gemiddelde van een bepaalde leeftijdsgroep. Daardoor is de gebruikswaarde beperkt. In de praktijk vragen deze profielschetsen om nadere invulling en differentiatie, omdat kinderen nu eenmaal grote verschillen vertonen: rijping, leeftijd, milieu. Naarmate de kinderen ouder worden, zien we deze verschillen vaak toenemen.

2.1. Ontwikkelschets kleuters

Het toenemend ik-besef vraagt in deze periode om veel ondersteuning bij de ontwikkeling van een realistisch en positief zelfbeeld. Dit is ook bij uitstek de periode waarin kinderen door spel laten zien wat zij oppakken uit de socialisatie in gezins- en familieverband.

Als gevolg van het toenemend ik-besef worden kinderen zich bewust van de eigen kwetsbaarheid. Hierdoor hebben ze nogal eens last van angstgevoelens. Ook is er in deze periode vaak sprake van sterk wisselende emoties.

Jonge kinderen uiten zich heel veel met hun lichaam en hebben grote behoefte aan lichamelijk contact. Door kinderen de gelegenheid te geven gevoelens en gedachten te uiten, er met elkaar over te praten, leren ze met eigen gevoelens en gedachten om te gaan. Deze ondersteuning door volwassenen is niet in elke groep gebruikelijk.

Kleuters zijn meestal nog te zeer op zichzelf gericht om zich in te kunnen leven in de ander.

Ze gaan ervan uit, dat de ander net zo denkt en voelt als zij. Langzamerhand beginnen ze overeenkomsten en verschillen op te merken. Ze ontdekken het anders-zijn van de ander. Zeker in situaties waarin kinderen in contact komen met een omgeving waarin de verschillen samenhangen met etnische verschillen. Deze ontwikkeling kunnen kleuterjuffen stimuleren door regelmatig sociaal gevoelig gedrag en het inlevingsvermogen te versterken.

Verder leren de kinderen al doende om te gaan met conflicten, afspraken en regels. En ontdekken ze het belang daarvan. Met name in de kleutergroepen gaan er vaak geen vijf minuten voorbij zonder een 'sociaal verkeersongeval'. Deze situaties zijn belangrijke oefenmomenten voor het leren omgaan met conflicten.

Iedere kleuter brengt een eigen wereld met zich mee. Vooral de school brengt hen in aanraking met andere opvattingen en gewoonten. Kleuters laten zich erg gemakkelijk beïnvloeden. Zowel positieve als negatieve invloeden krijgen alle ruimte, want waarden en normen beginnen zich nog maar net te ontwikkelen. Goed en slecht zijn nog vage begrippen en gedrag wordt beoordeeld op de materiële gevolgen en niet op de achterliggende bedoelingen. De dagelijkse praktijk biedt volop aanknopingspunten om kinderen te laten zien en ervaren dat mensen soms verschillende opvattingen hebben. Naarmate de verschillen tussen thuis en 'buiten' groter zijn of als groter beleefd worden door de ouders, zijn kinderen zich soms eerder bewust van 'wat hoort en wat niet'.

In de praktijk: Door positief aanraken (b.v. massage- spelletjes e.d.) wordt een kiem gelegd voor samenspel met de ander en voor een positief lichamelijk contact met de ander.

Vertelstof:

De vertelstof heeft een directe relatie met de ontwikkelingsfase van de kinderen. Daarom is het een waardevolle bron voor de leraar. In hoeverre is het kind aangekomen op het ontwikkelingsniveau van de verhalen? Kan het (jonge) kind "opgaan" in een verhaal? Of verliest het zich hierin?

2.2. Ontwikkelschets klas 1 en 2

Door het toenemend ik-besef en het besef bij een bepaalde groep te horen, gaan de kinderen in deze periode steeds nadrukkelijker reflecteren op zichzelf: mogelijkheden, beperkingen, (uiterlijke) kenmerken, wensen, gevoelens en eigenschappen. Nieuw daarbij is dat ze zichzelf ook steeds nadrukkelijker gaan vergelijken met anderen. Deze nadere kennismaking vraagt veel ondersteuning, gericht op de ontwikkeling van een realistisch en positief zelfbeeld.

Aanvankelijk zijn stemmingswisselingen nog heel gewoon. Langzaam maar zeker worden de kinderen evenwichtiger. In het begin kennen ze vaak nog veel angsten die voor een deel samenhangen met de veranderende schoolsituatie: andere en tegenstrijdige eisen, meer pressie thuis om toch vooral maar goed je best te doen.

Kinderen in deze leeftijdsgroep identificeren zich nog heel sterk met hun ouders of verzorgers en ook met oudere kinderen (imiteren van gedrag). Daarnaast gaan ze zich meer richten op en identificeren met leeftijd- en seksegenootjes. Ze doen hierbij steeds meer ervaring op met agressief gedrag, conflicten, wedijver, opkomen voor eigen recht en rekening houden met anderen.

Door de voortgaande sociale ontwikkeling kan in deze leeftijdsperiode belangrijke vooruitgang worden geboekt in het leren omgaan met conflicten, afspraken en regels. Deze vooruitgang is mogelijk omdat de kinderen in toenemende mate in staat zijn zich te verplaatsen in de gevoelens, wensen, opvattingen en de situatie van anderen. De voortgang is mede afhankelijk van de inzet van volwassenen die oog hebben voor de culturele verschillen tussen gezin en omgeving.

Ze worden wat onafhankelijker en gaan eigen gedrag en dat van anderen meer vanuit ethisch oogpunt beoordelen. Aanvankelijk worden spelregels en normen nog zeer star toegepast. In toenemende mate wordt gedrag echter beoordeeld op de bedoeling die er achter ligt.

Vertelstof:

Hoe is de verhouding met de hoofdpersonen in de lagere klassen? Leven de sprookjesthema's bij de eersteklassers? Kan het tweedeklas kind een verhouding ontwikkelen tussen de ondeugd in de fabels en de deugd in de heiligenlegendes? Is er sprake van eerbied ten aanzien van hoofdpersonen, denk aan Franciscus. Kan het zich hiermee identificeren?

2.3. Ontwikkelschets klas 3 en 4

Kinderen vertonen in deze periode over het algemeen een toenemende mate van emotionele stabiliteit en een redelijke dosis zelfvertrouwen.

Ze worden zich ervan bewust dat eigenschappen en vaardigheden niet vastliggen, maar zich ontwikkelen onder invloed van leeftijd, oefening en sociale omgeving.

Ze richten zich in het algemeen steeds sterker op leeftijd- en seksegenoten (identificatie) en zijn ook steeds beter in staat zich in te leven in de ander en daarmee rekening te houden.

Het verwerven van een plaats en van status binnen de groep geeft nogal eens nabootsing van gedrag van de meest actieve of dominante groepsleden te zien. Soms ontstaat de neiging stoer te doen of indruk te maken (verhoogd veiligheidsrisico).

Ze vertonen een toenemende mate van onafhankelijkheid, laten steeds meer een eigen mening horen en claimen meer eigen verantwoordelijkheid. Dit gaat vaak gepaard met een grotere gevoeligheid voor ethische consequenties van gedrag en een grotere interesse voor achterliggende bedoelingen en opvattingen (veel waarom-vragen).

Vertelstof:

Kan de derdeklasser zich inleven in de worsteling met de autoriteit die het volk in het oude Testament heeft? Denkt het er over na? Kan de vierdeklasser partij kiezen, b.v. Loki tegen de Goden? Kan het kind accepteren dat de Goden ten onder gaan. Of heeft het daar nog veel moeite mee?

2.4 Ontwikkelschets klas 5 en 6

In het algemeen zien we in deze periode de behoefte aan zelfstandigheid, privacy, een eigen mening en eigen verantwoordelijkheid sterk toenemen. Kinderen worden vaak als oudsten aangesproken: medeverantwoordelijkheid voor jongere kinderen, corveewerkzaamheden.

De toegenomen zelfstandigheid uit zich vaak in een kritische houding tegenover voorschriften en gedragingen van opvoeders en andere volwassenen.

Daarnaast is er een toenemende behoefte aan conformering aan leeftijdgenoten. Normen en gewoonten van de leeftijdsgroep worden hierdoor belangrijker. Verder doet ook de puberteit langzamerhand zijn intrede. Doordat sommige kinderen enkele jaren eerder of later de puberteit binnenstappen, bestaan er grote onderlinge verschillen.

De heroriëntatie op andere waarden en normen, wijzigingen in de omgang met leeftijdgenoten, toegenomen verantwoordelijkheid en veranderingen op het hormonale vlak zorgen vaak tijdelijk voor een zekere emotionele instabiliteit en verminderd zelfvertrouwen. Hierdoor is extra aandacht gewenst voor het zelfbeeld en het omgaan met gevoelens die voortkomen uit: lichamelijke veranderingen (beugel, borstontwikkeling, menstruatie), de relatie met leeftijdgenoten (voor paal staan, erbij willen horen, stoer gedrag, rolpatronen) en de toenemende druk van ouders en de confrontatie met eigen mogelijkheden en beperkingen (CITO-toets, schoolkeuze).

Meer specifieke informatie krijg je door de achtergronden van ieder kind te leren kennen. En door de ontwikkeling van de kinderen op dit terrein goed te volgen, bijvoorbeeld met een leerlingvolgsysteem

Vertelstof:

Kan de vijfde- klasser zich inleven in de gevoelens die in de Griekse Mythologie aanleiding zijn tot zoveel oorlogen en verwickelingen? Leeft het mee in de oude cultuurperiodes? Heeft het misschien een bijzondere voorkeur voor een van de vertelde epen? Kan de zesdeklasser de overgang maken van de mythologie naar de geschiedschrijving? Ontwikkelt het een gevoel voor rechtvaardigheid, herkent het de wetten en regels zoals in het Romeinse geschiedenis? Toont het een bepaalde voorliefde bij een verhaal of kan het zich ook in een verhaal inleven als er sprake is van antipathie? Kijk vooral naar de manier waarop kinderen over het verhaal praten, het verhaal terugvertellen of samenvatten. Wat halen ze er uit?

Hoofdstuk 3 Leerlijnen

De leerlijnen vinden hun motivatie in de hierboven genoemde ontwikkelschetsen. Ze laten zien wat er van en door kinderen in een bepaalde leeftijdsgroep wordt verwacht.

Het is aan scholen te bepalen welke aanpassingen gewenst zijn, gelet op de eigen schoolpopulatie en de sociaal-emotionele problematiek in school en in de gezinnen.

Het toeschrijven van doelen aan bepaalde leeftijdsgroepen betekent niet dat andere groepen daar niet mee bezig zouden kunnen zijn. Wat in eerdere leeftijdsgroepen is geleerd, klinkt vaak in geïntegreerde vorm door in doelen/activiteiten van latere leeftijdsgroepen.

De leerlijnen zijn rechtstreeks afgeleid van de kerndoelen: leergebiedoverstijgende kerndoelen (zelfbeeld en sociaal gedrag) en de kerndoelen voor gezond en redzaam gedrag en samenleving (groepen). Daardoor zijn ze op een tamelijk globaal niveau geformuleerd.

Om ze wat meer duidelijkheid te geven, zijn ze nader gespecificeerd in vragen uit de belevingswereld van kinderen/jongeren. Deze vragen zijn overgenomen uit de methode 'Sociale redzaamheid en gezond gedrag' (Thema: Ik, jij, wij), die op basis van deze leerlijnen is ontwikkeld (Houterman, e.a., 1993-1994).

Bij deze leerlijnen is het terrein sociaal-emotionele ontwikkeling verdeeld in leergebieden en leeftijdsfasen:

- Zelfvertrouwen
- Gevoelens, wensen en opvattingen
- Sociale vaardigheden en relaties

3.1 Zelfvertrouwen

4 - 6 jaar:

- Ontdekken dat iedereen uniek is.
Hoe zie je eruit?
Hoe weten anderen dat jij het bent?
Waarom herken je anderen?
Waarom lijkt je op anderen, of juist niet?
Wat is speciaal aan jou en anderen?
Wat is gelijk? Waar hou je van?
En anderen? Wat vind je leuk of fijn?
Wat zijn je hobby's?
Van wie hou je of wie vind je aardig?
Wie zijn je vriendjes?
Waarom vind je iemand eigenlijk aardig?
Wat vinden anderen aardig aan jou?

6 - 8 jaar

- Ontdekken van de eigen mogelijkheden, kenmerken, wensen, gevoelens, beperkingen en voorkeuren.
Hoe weten anderen dat jij het bent?
Waarom kunnen ze je herkennen?
Waarom lijkt je op anderen, of juist niet?
Wat is er speciaal aan jou en anderen?
Wat is hetzelfde?
Hoe voelt het dat je anders bent dan anderen?
Waarom lijken mensen op elkaar?
Wat vind je fijn, waarom heb je een hekel?
Wat zijn je hobby's?
Wat kun je al?
Wat kun je (nog) niet, maar wil je wel graag? Hoe kun je dat bereiken?
Wat mag je (nog) niet, maar wil je wel? Hoe kan dat veranderen?
Van wie houd je of wie vind je aardig?
Waarom vind je iemand aardig?
Wat vinden anderen aardig aan jou?

8 - 10 jaar

- Ontdekken dat veel eigenschappen en vaardigheden niet vastliggen, maar ontwikkeld kunnen worden en die een zelfbewuste houding ontwikkelen.

Hoe ben je veranderd sinds je een baby en peuter was?
Waardoor ontstaan die veranderingen?
Wat kun je nu wel, wat je eerder niet kon?
Hoe voelt het als je iets gedaan hebt wat nieuw voor je was of heel moeilijk?
Hoe kun je gevoelens van verlegenheid en onzekerheid steeds meer de baas worden?
Kun je op een zelfbewuste manier verzoeken doen en weigeren, complimenten geven en aannemen, kritiek geven en ontvangen?

10 - 12 jaar

- Ontdekken dat veel eigenschappen en vaardigheden niet vastliggen, maar ontwikkeld kunnen worden en die een zelfbewuste houding ontwikkelen.
Wat vind je van de veranderingen die er in en aan jouw lichaam en dat van anderen optreden?
Verlopen die veranderingen bij jou hetzelfde of anders dan bij je vrienden?
Wie en wat is belangrijk voor je?
Waar ben je goed in?
Waar maak je je zorgen over?
Wat zijn je toekomstverwachtingen?
Maak je je zorgen over je toekomst?
Wat kun je daaraan veranderen?
Kun je op een zelfbewuste manier verzoeken doen en weigeren, complimenten geven en aannemen, kritiek geven en ontvangen?
Waar ben je al verantwoordelijk voor? Wat vind je daarvan?

3.2 Gevoelens, wensen en opvattingen

Leren omgaan met gevoelens, wensen en opvattingen van jezelf en anderen (positieve en negatieve gevoelens, seksuele gevoelens, rolneming en rolgedrag, vooroordelen en discriminatie).

4 - 6 jaar

- Gaan bewust om met gevoelens, wensen en opvattingen en kunnen deze voor anderen begrijpelijk uiten.
- Staan open voor gevoelens, wensen en opvattingen van anderen.
- Ontdekken dat er verschillen in opvattingen bestaan.
- Zien in dat thuis, op school en op straat verschillende regels nodig zijn.
Wat maakt je blij of verdrietig?
Wat doe je als je geplaagd wordt?
Hoe voel je je als iemand dood gaat?
Wat kun je doen om je weer beter te voelen?
Waarom wordt je wel eens boos?
Wanneer ben je flink en durf je wel en wanneer ben je bang?
Wie kan je dan helpen?
Wat doe je als je je alleen voelt?
Wat doe je als niemand je aardig vindt?
Wat doe je als je geen vriend(innet)je hebt?
Hoe kun je vriend(innet)jes maken?
Wat vind jij mooi/lelijk, fijn/vervelend, lekker/vies, gewoon/raar, goed/slecht?
Wat vinden anderen?
Welke regels gelden er thuis, op school, op straat?
Welke verschillen zijn er en wat is de zin van die regels?

6- 8 jaar

- Gaan bewust om met gevoelens, wensen en opvattingen en kunnen deze voor anderen begrijpelijk uiten.
- Staan open voor gevoelens, wensen en opvattingen van anderen.
- Kunnen zich inleven in gevoelens, wensen en opvattingen van anderen.
- Inzien dat regels door mensen zijn bedacht en ook door mensen kunnen worden veranderd of afgeschaft.

Wanneer was je boos, verdrietig of juist blij?

Wanneer was je verlegen of onhandig?

Wanneer ben je flink en durf je iets wel en wanneer juist niet?

Hoe kun je weten hoe iemand zich voelt?

Hoe weten anderen hoe jij je voelt?

Waarom kun je dat zien of horen? Hoe kun je dat vragen?

Hoe kun je iemand blij of juist boos maken?

Wat vind jij mooi/lelijk, fijn/vervelend, lekker/vies, gewoon/raar, goed/slecht?

Hoe kun je te weten komen wat anderen vinden?

Wat wil je wel of niet en waarom?

Hoe kun je weten wat anderen willen?

Welke regels ken je? Door wie zijn die regels bedacht en waarom?

Worden regels wel eens veranderd of afgeschaft en waarom?

8 - 10 jaar

- Gaan bewust om met gevoelens, wensen en opvattingen en kunnen deze voor anderen begrijpelijk uiten.
- Kunnen zich inleven in gevoelens, wensen en opvattingen van anderen.
- Houden rekening met de ander en staan open voor de opvattingen van anderen.
- Onderkennen vooroordelen en discriminatie.
- Ontdekken de relatie tussen rol en verwachtingspatroon en de wijzigingen in beide onder invloed van tijd en (sub)cultuur.

Hoe voel je je als je iemand verliest die veel voor je betekent (door verhuizing, dood, ruzie en dergelijke)?

Wie kan je helpen?

Wat kun je doen om dat verdriet beter aan te kunnen?

Wie kun je in vertrouwen nemen als je een vervelend geheim hebt, ergens heel erg bang voor bent of als iemand je pijn probeert te doen?

Hoe kun je rekening houden met anderen?

Wat kun je doen als je jaloers bent?

Hoe kun je gevoelens, wensen en opvattingen uiten?

Helpt het als je je gevoelens, wensen en opvattingen uit?

Wanneer voel je je verlegen, onzeker, eenzaam, in de steek gelaten?

Wat kun je daar aan doen?

Hoe kun je anderen helpen die daar last van hebben?

Hoe denk je over mensen die anders zijn dan jij of die je niet goed kent?

Hoe anders zijn ze en waarin zijn ze gelijk?

Wordt het beeld dat je van anderen hebt soms ook bepaald door vooroordelen en hoe ontstaan die?

Hoe kun je dat beeld eerlijker maken?

Gedraag je je hetzelfde tegenover je vader, moeder, juf, meester, broer, zus, vriend, bakker, enzovoort?

Hoe komt dat en wat vind je daarvan?

Gedragen meisjes zich in bepaalde situaties anders dan jongens?

Wat vind je daarvan?

Is het nu anders dan vroeger?

Is het overal zo?

10 - 12 jaar

- Gaan bewust om met gevoelens, wensen en opvattingen en kunnen deze voor anderen begrijpelijk uiten.
- Houden rekening met de ander en staan open voor de opvattingen van anderen.
- Houden rekening met verschillen en overeenkomsten tussen etnische groepen.
- Het benoemen van uitingsvormen van discriminatie en weten waardoor discriminatie kan ontstaan.
- Zien in hoe sekserollen ontstaan en worden aangeleerd.
Wanneer voel je je goed, sterk, vol zelfvertrouwen, humeurig, onzeker, verliefd, (on)aantrekkelijk, verlegen?
Wat kun je doen om jezelf te helpen?
Hoe kun je anderen helpen?
Wie kun je om hulp vragen als je met problemen rondloopt?
Hoe kun je rekening houden met anderen?
Hoe kun je vriendschappen in stand houden en versterken?
Wat kun je doen als je je buitengesloten voelt?
Zijn je houding en je gevoelens ten opzichte van meisjes of jongens aan het veranderen? Hoe komt dat?
Hoe kun je andere mensen leren kennen en begrijpen?
Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen mensen uit verschillende etnische groepen?
Hoe kun je daarmee rekening houden?
Kun je voorbeelden geven van discriminatie en hoe zou dat ontstaan kunnen zijn?
Hoe komt het dat meisjes/vrouwen zich in bepaalde situaties anders gedragen dan jongens/mannen?

3.3 Sociale vaardigheden en relaties

Het ontwikkelen van sociale vaardigheden (samenwerken, omgaan met conflicten) en relaties (vriendschap, verliefdheid, liefde).

4 – 6 jaar

- Ervaren dat mensen in een groep van elkaar afhankelijk zijn en elkaar nodig hebben.
- Kennen verschillende leefvormen.
- Zien in hoe conflictsituaties in de eigen omgeving ontstaan en welke oplossingen mogelijk zijn.
Heb je wel eens ruzie?
Waarom? Wat voel je of denk je dan?
Hoe kun je een dergelijke ruzie weer goed maken?
Wat voel je en doe je als je ziet dat anderen ruzie maken?
Hoe kun je samenwerken?
Wat moet je dan afspreken?
Waarom heb je elkaar nodig?
Kun je opkomen voor jezelf?

6-8 Jaar

- Ontdekken dat iedereen deel uitmaakt van verschillende groepen waarin verschillende rollen worden vervuld.
- Zien in hoe conflictsituaties in de eigen omgeving ontstaan en welke oplossingen mogelijk zijn.
- Zien in dat conflicten veroorzaakt worden door tegenstellingen in belangen, opvattingen en gevoelens.
Heb je wel eens ruzie en waarom?
Waar gaan ruzies over?
Hoe kun je een dergelijke ruzie oplossen?
Is ruzie ook wel eens ergens goed voor?
Kun je ruzie voorkomen en hoe?
Pest je wel eens en waarom?
Word je wel eens gepest en waarom?
Hoe voel je je als je gepest wordt.
Wat doe je als je ziet dat er gepest wordt?
Waar hoor je bij?

8- 10 jaar

- Kunnen samenwerken in een groep.
- Kunnen omgaan met conflictsituaties in de eigen omgeving door voor alle partijen passende oplossingen te vinden.
Hoe kun je meningsverschillen en belangentegenstellingen oplossen op een voor alle partijen aanvaardbare manier?
Hoe kun je conflictsituaties oplossen die zijn ontstaan door negatieve gevoelens (jaloerie, afkeer, enzovoort)?
Kun je bij het samenwerken in een groep taken verdelen en uitvoeren, afspraken maken en nakomen, hulp vragen en accepteren?

10- 12 jaar

- Kunnen samenwerken in een groep.
- Geven van de diverse leefeenheden kenmerken, overeenkomsten en verschillen aan.
- Kunnen omgaan met conflictsituaties in de eigen omgeving door voor alle partijen passende oplossingen te vinden.
Kun je conflictsituaties in je eigen omgeving oplossen op een voor alle partijen aanvaardbare manier?
Kun je bij het uitvoeren van taken in een groep plannen maken en de uitvoering organiseren?
Welke leefeenheden ken je?
Wat zijn daarvan de kenmerken en in welk opzicht lijken ze op elkaar of zijn ze verschillend?

Hoofdstuk 4 Effectieve benaderingen

Het hangt vaak sterk af van de situatie welke benadering de beste effecten oplevert. Enkele tips op basis van succeservaringen uit de praktijk:

1. Geef ieder kind positieve aandacht en probeer positief gedrag te versterken. Negatieve aandacht leidt doorgaans alleen maar tot verdere escalatie, gering zelfvertrouwen, slechte sfeer en verminderde motivatie.
2. Volg en stimuleer alle kinderen in hun ontwikkeling, niet alleen als er sprake is van belemmeringen of storingen (zie hoofdstuk 6).
3. Toon interesse in de ervarings- en leefwereld van de kinderen.
4. Werk aan uw eigen professionele ontwikkeling door te reflecteren op de eigen praktijkervaringen:
Wat gaf me vandaag veel voldoening?
Wat ging er mis?
Wat vond ik lastig?
Wat stoorde me?
Wat verraste me?

Bij deze reflectie kan gebruik gemaakt worden van geluids- of video-opnamen van een aantal onderwijsactiviteiten. Beluister/bekijk deze opnames steekproefsgewijs alleen of samen met een collega. Of vraag een klassenassistent of een stagiair deze activiteiten met behulp van de vragenlijst te observeren. Omdat kinderen vaak met meerdere leerkrachten te maken hebben, is het belangrijk na te gaan of er een gemeenschappelijke lijn zit in het voorbeeldgedrag.

Praktijkervaringen uitwisselen kun je bij voorkeur doen meteen collega. Je kunt dan praktijkervaringen uitwisselen, aanpakken vergelijken, er samen over nadenken en daardoor elkaar helpen.

Bij het stimuleren van kinderen gaat het altijd om een mix van geplande aandacht (in lessen), incidentele aandacht (inschieten op actuele situaties) en aandacht voor factoren in de omgeving die het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen kunnen bevorderen, zoals:

- * Het sociaal-emotioneel klimaat;
- * Het voorbeeld dat jij en je collega's geven;
- * De wijze waarop in de inrichting van de school(omgeving) en in de organisatie van het schoolprogramma de kinderen worden gestimuleerd tot zelfstandig en sociaal gedrag;
- * De kwaliteit van de communicatie tussen school en ouders/verzorgers.

4.1 Wat zijn onze grenzen?

Het is mogelijk dat er zich, ondanks intensieve begeleiding, voor de school en een leerling onoplosbare problemen voordoen. Interne beoordeling van de verschillende overwegingen kunnen een rol spelen bij de verwijzing naar ander onderwijs. Deze overwegingen kunnen zijn :

- Binnen de mogelijkheden van de zorgstructuur van de school kan niet de hulp geboden worden in het realiseren van de noodzakelijke verzorging van onderwijs en/of behandeling.
- Verstoring van de rust en de veiligheid in de school omdat een leerling zich onvoldoende aan de regels en de afspraken kan houden, die er op school bestaan. B.v. als er sprake is van

voortdurend storend en agressief gedrag waardoor leerkrachten, leerlingen en de schoolleiding overmatig belast worden waardoor er voor de school veelvuldig onoplosbare problemen zijn.

- Een verstoring van het leerproces van betreffende leerling of van klasgenootjes.
- Als ouders geen toestemming geven voor extra hulp en/of onderzoek of weigeren mee te werken aan een verwijzing naar ander onderwijs.
- De ouders / verzorgers weigeren de grondslag of de werkwijze van de school te onderschrijven en / of te respecteren.

Van genomen maatregelen of beslissingen worden ouders/verzorgers in overleg, op de hoogte gesteld door de directeur. Indien er sprake is van verwijzing naar ander onderwijs is de directeur eindverantwoordelijke en de contactpersoon voor de ouders. De school zal het proces naar ander onderwijs, gedurende een bepaalde periode begeleiden.

Indien er sprake is van disciplinaire maatregelen zoals b.v. ontzegging van de toegang tot de school, tijdelijke verwijdering, schorsing dan wel verwijdering hanteert de school daarvoor een vastgestelde procedure. De directeur zal in overleg met het bestuur van de Stichting vrijescholen Noord Oost Nederland in Zutphen, de procedure die hiervoor is opgesteld (zie Wet Primair Onderwijs) volgen en hanteren.

De leerplichtambtenaar van de betreffende gemeente wordt hiervan in kennis gesteld.

Vastgesteld : Juli 2008, door de directeuren en Intern Begeleiders PO

Hoofdstuk 5 Voorbeeld van de leerkracht

Als leerkracht zet je een stempel op het doen en laten van kinderen. Je beïnvloedt de groepssfeer, je oefent invloed uit op het zelfbeeld en zelfvertrouwen van kinderen.

De hoeveelheid en de soort aandacht die je aan een bepaald kind geeft, bepaalt mede diens sociale positie in de groep. Veel en positief gekleurde aandacht geeft kinderen een sterkere positie ten opzichte van groepsgenoten.

Kinderen zien in hun leerkracht vaak een voorbeeld dat ze willen navolgen: 'Onze juf zegt...!'

Kinderen kunnen hun leerkracht ook ervaren als iemand aan wie ze schoolvrees en slapeloze nachten te danken hebben.

De vraag of kinderen zich identificeren met een leerkracht is sterk afhankelijk van de ervaren afstand tussen het gedrag van de leerkracht en wat thuis gebruikelijk is.

De meeste invloed heeft je gedragsgemiddelde in de klas: de manier waarop je je gewoonlijk in de klas gedraagt.

Uitschieters, zowel in positieve als in negatieve zin, zijn in dit verband niet zo interessant, omdat ze relatief weinig voorkomen. Een voor de hand liggende vraag is dan: met welk gedragsgemiddelde kun je als leerkracht een positieve invloed uitoefenen op de sociaal-emotionele gesteldheid en ontwikkeling van kinderen?

Een aantal voorbeelden geven we hieronder:

- * Benader elk kind met eerbied
- * Leef met de kinderen mee.
- * Wees op school zoveel mogelijk jezelf.
- * Heb realistische en vooral positieve verwachtingen van kinderen.

Hoofdstuk 6. Goed sociaal-emotioneel klimaat

De school moet een veilige plaats zijn, waar kinderen zich op hun gemak voelen, zichzelf durven zijn, zich geaccepteerd weten, vertrouwen in zichzelf en anderen kunnen hebben. Als het daar aan schort, leren ze niet lekker, zien ze er tegen op om naar school te gaan, hun leerprestaties blijven achter en het regent conflicten. Dat is niet goed voor de ontwikkeling en voor het welzijn van kinderen. En ook niet voor je werkplezier. (Looy, e.a., 1998)

Reden genoeg om eens na te gaan of het sociaal-emotioneel klimaat, de sfeer op school / in de klas voor verbetering vatbaar is en daarbij de verzorging van de 3 psychologische basisbehoeften van individuele kinderen in gedachten te nemen.

6.1 3 Psychologische basisbehoeften / adaptief onderwijs

1. Relatie:

Een relatie van leerlingen met de andere leerlingen of de leerkracht wordt versterkt als een leerling invloed heeft op de manier waarop er met hem of haar wordt omgegaan.

2. Competentie:

Leren wordt betekenisvoller voor een leerling als deze invloed heeft op wat er wordt geleerd en hoe er wordt geleerd, waardoor zijn gevoel van competentie toeneemt.

3. Autonomie:

Wanneer een leerling zich betrokken weet bij belangrijke thema's in de eigen leer- en leefomgeving, versterkt dat de autonomie en daarmee de eigenwaarde van de leerling.

Relatie:

Voor de leraar:

Opbouwen van en positieve relatie, waar binnen de ontwikkeling van het kind wordt gestimuleerd. Hart voor kinderen hebben. Relaties met kinderen zijn over het algemeen plezierig en bevredigend voor leraren. Als deze relatie door de gedragproblemen minder leuk wordt, doet dat een appel op je professionaliteit. Het persoonlijke niveau in het contact met het kind moet je dan kunnen overstijgen.

Voor het kind:

Sterke en zwakke kanten van het kind herkennen. Vertalen in termen van pedagogisch handelen door te bepalen wat het kind nodig heeft.

1. Veiligheid bieden als antwoord op basale angst en door respect en acceptatie van het kind: 'Je mag er zijn'
2. Kunnen inleven en waarnemen van wat het kind beleeft en een objectieve positie innemen.
3. Betrouwbaar zijn. Doen wat je zegt of belooft.
4. Voorspelbaar zijn, zeker onder 7 jaar.
5. Verlengstuk van moeder bij heel jonge kinderen, plaatsvervangend 'ik' (pedagogische wet). Geleidelijk aan vanaf het 10e levensjaar steeds meer appel doen op de zelfstandigheid en zelfbepaling door kind zelf.
6. In de relationele sfeer werken aan een goede dialoog tussen jou en het kind. Als de gedragingen van het kind negatief worden gelabeld bv indirect door steeds te corrigeren, dan zal een kind de relatie al gauw als negatief beleven.
7. Maak onderscheid tussen de persoon van het kind enerzijds en het gedrag wat het laat zien. Je wijst het kind niet af (relatie blijft in stand), maar het gedrag.

Competentie:

Voor de leraar:

Leerlingen met externaliserende problemen kunnen bij leraren twijfel en onzekerheid oproepen. Het vak wordt dan ook als minder bevredigend ervaren. De leerkracht voelt zich geconfronteerd met eigen incompetentie. Reacties van collega's of ouders kunnen deze gevoelens versterken.

Voor het kind:

Ieder mens wil iemand zijn die op een of ander gebied iets kan/zijn, 'zich competent voelen'.

1. Behoud van een gezond zelfbeeld. Dit geldt voor alle kinderen, in het bijzonder voor speciale kinderen.
2. Laat speciale kwaliteiten van het kind tot z'n recht komen.
3. Bij kinderen met gedragsproblemen hebben de gedragsproblemen gemakkelijker invloed bij het opnemen en verwerken van de leerstof waardoor de competentiegevoelens van het kind worden bedreigd. Kinderen willen zich ook competent voelen t.a.v. algemene ontwikkelingstaken. Het gevoel dat je invloed kunt uitoefenen op relaties en interacties en de ervaring dat anderen respect hebben voor de manier waarop jij de dingen doet, zijn voorwaarden voor een competentiegevoel t.a.v. de eigen gedragshouding.

Autonomie

Voor de leraar:

De behoefte van de mens om eigen beslissingen te nemen en zelf verantwoordelijk te zijn voor eigen handelen. Bij gedragsproblemen wordt de autonomie vanuit 2 kanten bedreigd:

De leerling maakt de leerkracht machteloos: er ontstaat handelingsverlegenheid bij de leerkracht. Beslissingen van de leerkracht over de inrichting van de les worden verstoord en de incidenten door de dag heen gaan het gedrag van de leerkracht en het verloop van de dag, bepalen. Deskundigen hebben dan de neiging, de leraar voor te schrijven hoe ze moeten handelen en daarmee wordt van 2 kanten de autonomie van de leerkracht aangetast. Spontane, eigen en intuïtieve oplossingen zullen steeds minder voorkomen.

- Dus:
1. Enerzijds: initiatiefrijk handelen en de drang om zelf beslissingen te nemen.
 2. Anderzijds: de behoefte om het bekende vast te houden (controle)

Voor het kind:

Kind zou zichzelf moeten ervaren als 'locus of control'. Hij zou aan de leerkracht moeten ervaren, dat de leerkracht deze hem ook toevertrouwd.

Kinderen met ernstige gedragsproblemen verliezen vaak deze controle over zichzelf.

Structureren van buitenaf is dan vaak het antwoord om het gedrag te reguleren. Met

voorstructureren en intensieve aansturing van het gedrag wordt de eigen vrijheid ingeperkt.

Inzicht in de gedragsproblemen en de consequenties en het zoeken naar een gezamenlijke aanpak, waar ook de leerling zich in kan vinden zijn uitzonderingen, maar wel noodzakelijk.

Het is de moeite waard om te investeren in het sociaal emotionele klimaat in de klas en het volgen van de sociaal- en emotionele ontwikkeling van kinderen. Het werkplezier en de motivatie nemen toe, maar ook omdat je minder tijd hoeft te besteden aan het beslechten van ruzies, het optreden tegen ordeverstoringen en het motiveren van kinderen. In klassen met een slechte sfeer blijkt alleen al 50% van de beschikbare onderwijstijd verloren te gaan aan ordehandhaving. Verschillende instrumenten kunnen hierbij behulpzaam zijn bij:

- Het analyseren van de sfeer in de groep.
- Het analyseren van je eigen rol hierbij.
- Het invoeren van regelmatig nieuwe sfeerversterkers.

Bij 'adaptief onderwijs' (Luc Stevens, 1994), worden de drie basisbehoeften gekoppeld aan drie belangrijke onderdelen van het pedagogische en didactische handelen van de leerkracht, namelijk:

- de interactie in de klas,
- de instructie en de
- klassenorganisatie.

Daarmee ontstaat er een matrix van drie bij drie, waarin negen kenmerkende gedragingen van leerkrachten te zien zijn die een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een gezonde leeromgeving voor kinderen.

	Relatie	Competentie	Autonomie
Interactie	Leerlingen persoonlijk ontmoeten	Leerlingen helpen reflecteren	Leerlingen ruimte geven en initiatieven honoreren
Instructie	Een instructie geven die veilig is voor leerlingen	Activerend leren centraal stellen in opdrachten	Leerlingen (mede) de taak en/of de vormgeving daarvan laten kiezen
Klassenorganisatie	Ontmoetingstijd creëren met leerlingen	Aanpassingen in tijd en ruimte maken voor leerlingen	Met leerlingen plannen wat en hoe ze gaan doen

In deze matrix is duidelijk te zien hoe groot de samenhang is in de drie basisbehoeften. Een leerling kan niet zonder één van deze drie.

Relevantie voor de onderwijspraktijk:

Het concept van adaptief onderwijs is met het formuleren van de drie basisbehoeften een eenvoudig en direct toegankelijk concept. Dat betekent niet dat het gemakkelijk is vorm te geven. Maar het is bijzonder helder en duidelijk waar het om gaat. Door de uitwerking daarvan in de matrix en vele voorbeelden in de literatuur is adaptief onderwijs goed geoperationaliseerd voor leerkrachten in de klas. Daarmee kunnen leerkrachten reflecteren op wat ze doen, nagaan waar ze aandacht aan willen besteden en vaststellen hoe ze adaptief onderwijs - of elementen daarvan - in hun praktijk van alledag willen vormgeven.

Bron:

Adaptief onderwijs is door prof. dr. Luc Stevens in het Nederlandse onderwijs ingevoerd in 1994. Hij heeft het ontleend aan de ideeën van de motivatiepsycholoog Deci.

Hoofdstuk 7 Afstemming school- en thuissituatie

“School is school en thuis is thuis” is zo’n gevleugelde uitspraak van ouders die proberen de invloed van school buiten de huisdeur te houden. In sommige gevallen leven kinderen in twee zeer verschillende werelden.

Maar stimuleren van de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen kan niet zonder een zo goed mogelijke samenwerking tussen school en ouders/verzorgers.

Een goede samenwerking is alleen maar mogelijk op basis van wederzijds respect en vertrouwen.

Dat vraagt uiteraard kennis en inzicht in de verwachtingen van de ouders.

- Verlaag de schooldrempel.
- Zorg voor een duidelijke en goed gespecificeerde rapportage over de kinderen.
- Verbeter uw vaardigheid in het voeren van moeilijke gesprekken met ouders.
- Organiseer interactieve ouderavonden.
- Speel een actieve rol bij gewenste advisering/hulpverlening aan ouders.

7.1 Verlaag de schooldrempel

Denk binnen het team weer eens na over nieuwe mogelijkheden of over uitbreiding/wijziging van bestaande ideeën. Bijvoorbeeld:

- Stimuleer kinderen om hun ouders voor of na schooltijd in de klas te laten zien waar ze mee bezig zijn.
- Richt een ouderhoekje in waar ouders op hun gemak op hun kinderen kunnen wachten, even met elkaar kunnen praten en door bulletins, foto's, presentaties en dergelijke over actuele schoolzaken worden geïnformeerd en de school zien leven.
- Vooral presentaties met veel beeld en weinig tekst zijn een goed communicatiemiddel.
- Laat ouders kennismaken van de schoolpraktijk door middel van bijvoorbeeld inloopochtenden, openbare lessen, videofilms van buitenschoolse activiteiten als schoolreisjes en sportdagen, onderwijsmarkten en tentoonstellingen.
- Ga eens na of contactavonden, kennismakingsavonden en themabijeenkomsten een interactiever karakter kunnen krijgen. Meer gericht kunnen worden op het uitwisselen van opvattingen en ervaringen tussen de opvoeders thuis en op school
- Schakel hierbij eventueel ook de wijkinstellingen in die de ouders op een andere manier al benaderen. Bijvoorbeeld via gezinsinterventie-programma's.
- Organiseer activiteiten die in het belang van hun kinderen zijn en waarbij ouders een rol kunnen vervullen, zoals bv. vertellen over hun beroep.
- Schuw informele contacten niet, maar houd ook geen leerlingenbespreking op de markt.
- Laat in de aankleding van de school zien dat u waarde hecht aan verschillen, bijvoorbeeld: meertalige aanduidingen, interculturele materialen, boeken en schoolkrant in meertalige versies.

7.2 Zorg voor een duidelijke en goed gespecificeerde rapportage over de kinderen.

De manier waarop je als school rapporteert over de ontwikkeling van kinderen laat duidelijk zien wat je belangrijk vindt zoals:

- Of je op een open en begrijpelijke manier rekenschap van je handelen, geeft door een compleet en onderbouwd beeld van ieder kind, of dat je je beperkt tot een gering aantal gegevens over bereikte resultaten bij een aantal vakken/leergebieden.
- Of het eindresultaat alleen doorslaggevend is, of dat vooral de voortgang in ontwikkeling telt.
- In ieder geval zou je als school ook de leergebiedoverstijgende kerndoelen in de rapportage moeten betrekken zoals:
Werkhouding,
Zelfbeeld,
Sociaal gedrag.

Om gespecificeerd te kunnen rapporteren is het aan te bevelen kinderen op dit terrein goed te volgen in hun ontwikkeling. Maak bijvoorbeeld twee keer per jaar een profiel van alle kinderen. Gebruik hiervoor een leerlingvolgsysteem bv SCOL. Hierin kun je de sociaal emotionele ontwikkeling volgen van de individuele leerlingen in je klas, en het emotioneel- sociale klimaat van je klas. Ook leerlingen kunnen zelf aangeven hoe het met hen gaat.

7.3 Organiseer interactieve ouderavonden

Een thema-avond over sociaal-emotionele ontwikkeling en hoe de school aan een gezond klimaat werkt, is een prachtige kans om ouders op een actieve manier kennis te laten maken met wat we hier op school aan doen en hoe we dit doen.

Zo'n bijeenkomst heeft alleen zin als het geen eenrichtingsverkeer is, maar er volop prikkels zijn voor ouders om met eigen meningen, ervaringen en problemen vanuit de thuissituatie naar voren te komen.

7.4 Speel een actieve rol bij gewenste advisering/hulpverlening aan ouders.

Op school is hier lang niet altijd ruimte voor. Het bieden van een luisterend oor en meedenken op basis van eigen ervaringen en inzichten kost tijd en bovenal energie. Vooral ook omdat het nogal eens op onverwachte momenten speelt en dan soms ongelegen komt.

Voor een deel kan dit probleem worden ondervangen door te proberen advies- en hulpvragen zoveel mogelijk te kanaliseren.

Hoe kan jij maar ook de school verzorgen?

- Besteed in het informatiebulletin van de school regelmatig aandacht aan sociaal-emotionele onderwerpen. Bijvoorbeeld vuistregels voor de hulp aan faalangstige kinderen.
- Organiseer samen met hulpverleners een spreekuur voor ouders met vragen op dit terrein (Pedagogisch Café).
- Nodig zo nu en dan een gast uit met veel kennis en ervaring op een terrein dat volgens u om extra aandacht vraagt: iemand van het RIAGG of de kindertelefoon, een psycholoog, een vertrouwensarts zodat ouders ook inzichten krijgen die positief werken in de thuissituatie.
- Zorg hierbij voor tweerichtingsverkeer. Beschrijvingen of beelden van situaties in klaslokalen en op het plein kunnen een uitstekende start voor de discussie vormen.
- Verwijs door / bemiddel naar professionele hulpverleners. Zorg hierbij voor goede afspraken binnen de school en voor een actuele en goed gespecificeerde sociale kaart. Een sociale kaart is een overzicht van hulpverlenende instanties: aanbod, werkwijze, adresgegevens, en dergelijke.

Hoofdstuk 8 Gesprekken met ouders

Bij het voeren van een gesprek met ouders spelen inlevend vermogen, goede gesprekstechnieken en voorbereiding een beslissende rol. Maar ook kennis en inzicht in de verschillen tussen de verwachtingen van school en ouders.

Om jezelf op dit punt verder te ontwikkelen is het nuttig zijn om een gesprek altijd voor te bereiden, of eens samen met een collega een gesprek te oefenen en na te bespreken en de onderstaande aandachtspunten en tips door te nemen. Dit is zeker nuttig voor leerkrachten die nog weinig ervaring op dit punt hebben.

- **Algemene aandachtspunten bij een gesprek met ouders (leerkracht):**

Vorbereiding

- Je bent goed op de hoogte van de geschiedenis en schoolresultaten van het kind van de inhoud van een vorige gesprek of afspraken
- Zorg voor een positieve inbreng
- Besef dat het gesprek voor ouders belangrijk is
- Je weet wat je zeker wilt melden of bespreken
- Leg ter inzage het schoolwerk van het kind neer
- Maak een inschatting of het wel / geen moeilijk gesprek wordt en bereid je indien nodig anders voor.

Het gesprek, de start

- Vertel, als gespreksleider, wat je wilt bespreken
- Vraag ouders of zij nog een punt willen toevoegen. Pas je punten aan of maak eventueel een vervolgspraak met (een van) de ouders als er meer tijd nodig blijkt.

Het gesprek zelf

- Bewaak de tijd
- Gebruik verschillende gesprekstechnieken (actief luisteren / tussendoor samenvatten/inleven en meeleven etc.)
- Creëer een gespreksituatie waarbij de leerkracht en de ouders partners zijn.
- Het kind staat centraal.
- Wees wel duidelijk en eerlijk en ben je bewust van “hoe je wat zegt”.
- Vertel de schoolontwikkeling zo concreet mogelijk
- Vertel een leuke anekdote
- Laat merken dat je hoort wat de ander zegt.
- Laat merken dat je bij het kind betrokken bent.
- Praat nooit over andere kinderen of ouders.

De afronding:

- Rond het gesprek af en herhaal eventuele afspraken
- Vraag of alles voor de ouders duidelijk is en geef aan dat ze met hun vragen bij je terecht kunnen.
- Maak aantekeningen van het gesprek en leg inhoud en afspraken vast in het LVS. Meldt aan de ouders dat er aantekeningen van het gesprek gemaakt worden .
- Zoek collegiale hulp of vraag specifieke hulp aan de ib’er als het gesprek niet bevredigend is geweest.

Omgaan met LVS- informatie:

- Ouders mogen schoolresultaten inzien (toetsresultaten / grafieken e.d)
- Ouders mogen nooit gegevens van andere kinderen zien (groepsoverzichten).
- Aantekeningen van oudergesprekken mogen door ouders wel worden ingezien.
- Oudergesprekken worden zo genoteerd dat ouders het zonder mee zo kunnen lezen, maar in principe zijn ze voor intern gebruik.
- Print liever niets uit en geef e.e.a. niet mee aan ouders (mag wel).

• Moeilijke gesprekken met ouders (leerkracht):

Kernvragen:

De reden van een gesprek en is er een hulpvraag
Wensen en verwachtingen van ouders
Problemen en positieve aspecten zoals ouders die beleven
Hun verklaringen en oplossingen voor de huidige situatie
Genomen maatregelen thuis en op school

Constructief communiceren met ouders:

Laat ouders weten dat ze welkom zijn op school en benadruk dat school en ouders een gemeenschappelijk belang hebben: het welzijn en de ontwikkeling van het kind.
Let op het begroeten van ouder(s); wees hierbij alert op culturele verschillen.
Wees sensitief voor de emoties waarmee ouders bij je binnenkomen.

Bied ruimte voor weerstanden, negatieve gevoelens.

Geef ouders inzicht in de zorgstructuur van de school en de taken van de interne begeleider. Benoem dat het gedrag van het kind thuis anders kan zijn dan op school.

Zie kennis en informatie van ouders als complementair voor de kennis en informatie die de school heeft.

Verwoord de zorgen helder, beschrijvend en besteed aandacht aan positieve aspecten

Wees duidelijk over de bedoelingen van de school.

Nodig ouders uit mee te denken over een oplossing; praat met ze, niet tegen ze.

Let goed op de setting: een prettige plaats in de school; zorg ervoor dat je niet hoger zit dan de ouders, niet tegenover de ouders; zorg voor koffie/thee/koekje.

Zorg dat je niet gestoord kan worden (ook niet telefonisch).

Als je notities maakt tijdens het gesprek, vertel dan wat je noteert en wat er met deze notities gebeurt na afloop van het gesprek (dossiers).

Let op non-verbale communicatie van de ouders.

Maak duidelijke afspraken over de communicatie: hoe vaak, op welke momenten, met wie?

Trek voldoende tijd uit voor een oudergesprek; zorg dat je op tijd met het gesprek kunt beginnen (voorkom het 'wachtkamergevoel').

Bied ruimte voor het uiten van gevoelens, wensen en gedachten.

Wees alert op je eigen non-verbale communicatie: wat je uitstraalt roep je op.

Negatieve zaken horen over jouw kind betekent dat je als ouders in sommige gevallen afscheid moet nemen van je droombeeld. Dit is te vergelijken met een rouwproces; geef dit proces voldoende tijd.

Het nemen van beslissingen kost soms tijd; geef ouders deze tijd. Maak indien nodig een vervolgspraak om over de zaak door te praten.

'When you talk to parents, you are trying to solve a problem. You are not looking for someone to blame' (Brophy, 1996).

'There is no more complex and tender geography than the borderland between families and schools' (Lawrence-Lightfoot, 2003).

Wat voor soort vraag wordt er gesteld?

Onderkennende vraag: Wat is er aan de hand? Om wat voor soort probleem gaat het?

Verklarende vraag: Inzicht in de situatie. Welke factoren kunnen het probleem verklaren?

Adviserende vraag: Welke aanpak is gewenst? Wat heeft dit kind nodig?

Welke risicofactoren zijn er en welke factoren beschermen het kind juist?

Verwerking:

- Indien er sprake is van grote impact : hulp zoeken b.v. iemand die kan helpen de situatie te objectiveren. Schroom niet iemand in te schakelen.
- Zorg dat je voor jezelf weet hoe je na het gesprek kunt afsluiten / loslaten.

• **Slecht nieuws gesprek met ouders** (Intern begeleider / directeur)

Het slecht nieuws gesprek kent valkuilen en voetangels. Het is van belang om de fasen in het gesprek goed aan te houden:

Vorbereiding:

Bereid goed voor wat je wilt meedelen, zorg voor de juiste argumentatie, spreek het tijdstip af, zorg dat je niet gestoord wordt. Het gesprek niet alleen voeren.

De bom:

Het meedelen van het slechte nieuws is het lastigste onderdeel.

Valkuil: het uitstellen van de mededeling of de ander het slechte nieuws zelf laten ontdekken en uitspreken. Dus: meteen ter zake.

Meelevend zijn:

Het opvangen van de reactie. Er zijn veel reacties mogelijk, van woede, tot berusting, tot onbegrip, tot agressie, tot verslagenheid, tot wanhoop, etc. De slecht-nieuwsbrenger moet zich kunnen inleven, gevoelens kunnen reflecteren en begrip weten te tonen.

Valkuil: tegenargumenten en het slechte nieuws gedeeltelijk inslikken of wegpraten waardoor het eigenlijk toch wel mee valt. Niet doen. Het is erg.

Uitleg:

Het uiteenzetten van de redenen. Hier komt een goede voorbereiding van pas.

Valkuil: doodredeneren door teveel argumenten. De ander is niet stom, die begrijpt het. Niet overdonderen.

Afronding:

Samen bespreken welke stappen er genomen kunnen of moeten worden.

Het verloop van het slecht-nieuwsgesprek bespreken met de eindverantwoordelijke en de leerkracht.

- Maak aantekeningen van het gesprek en leg de inhoud en afspraken vast in het LVS
- Meldt aan de ouders dat er een verslag van het gesprek gemaakt wordt. Indien nodig: een ondertekening voor gezien.
- Indien er sprake is van grote impact : hulp zoeken b.v. iemand die kan helpen de situatie te objectiveren. Schroom niet iemand in te schakelen.
- Zorg dat je voor jezelf weet hoe je na het gesprek kunt afsluiten / loslaten.

- **Aandachtspunten voor leerkrachten, Intern begeleiders en schoolleiders om de voortgang van een gesprek met (labiele) ouders op gang te brengen / te houden:**

Relationeel:

- Het is belangrijk om een vertrouwensrelatie tussen ouder en de gesprekspartners van school op te bouwen.
- Beelden die men van elkaar heeft (bv. ouder van de leerkracht en andersom), corrigeren.

Communicatie:

- Gesprek nooit alleen voeren.
- Overleg met collega's kan nuttig zijn. Onzekerheden achteraf delen met een collega of de schoolleider.
- Met toestemming van de ouders kan informatie aan jeugdzorg of andere externe hulp worden gegeven als de ouders al met jeugdzorg in contact zijn.
- Als er sprake is van een vertrouwensprobleem tussen ouder en leerkracht dan.....

Techniek /werkwijze:

- Zorg dat het een begrenzend gesprek is en gestructureerd en laat dit ook ervaren aan de andere deelnemers aan het gesprek (ouders).
- Inzicht geven in de problematiek. Leg de dingen uit in begrijpelijke taal.
- Altijd als het gesprek een spannende wending krijgt; teruggaan naar het feitelijke gedrag/ probleem van de leerling. Zet het kind centraal.
- Controleer of de handtekeningen op eventuele toestemmingsformulieren van de (biologische) ouders zijn.
- Houdt rekening met een wisselend proces dat veelal kenmerkend is voor een bodemloze situatie.

Inhoud:

- Feitelijke informatie bv. voortkomend uit een IQ-onderzoek van een leerling kan tijdens een gesprek hulp bieden.
- Omdat er vaak sprake is van irreële opvattingen, is hulp bij de ik-sturing nodig.
- Bij psychiatrische problemen bij ouders gaat het veelal om persoonlijkheidsstoornissen dus om problematieken die 'achter' het kind zitten. Bij de vervolgstappen/acties en/of adviezen moet daar rekening mee gehouden worden.

Afsluiting:

- Als ouders onbereikbaar blijken te zijn dan heeft de school meestal een verwijzende rol (Jeugdzorg of andere expertise).
- Meldt de vervolgstappen /afspraken etc.
- Meldt dat er een verslag van het gesprek gemaakt wordt.
- Verzorg de dossiervorming.
- Indien er sprake is van grote impact bij de hulpverlener / leerkracht bv. bij het verwerken / loslaten: hulp zoeken bv. iemand die kan helpen de situatie te objectiveren. Schroom niet iemand in te schakelen.
- Zorg dat je voor jezelf weet hoe je na het gesprek kunt afsluiten / loslaten.

Bronnen:

www.sociaalemotioneel.nl

Waarnemingskader van de sociaal-emotionele ontwikkeling (Schoolbegeleidingsdienst Vrije Scholen)
Sociaal-emotionele ontwikkeling Weer Samen naar School

Stevens, L., APS, adaptief onderwijs, 3 psychologische basisbehoeften, 1994

Peter de Vries en Loek Heida, Instrumenten voor Intern Begeleiders, deel 1 en 2, 2008

Draaiboek 2008 – 2009, swv WSNS Zutphen

Literatuurlijst:

- Holtzapfel, W. *Kinderen met ontwikkelingsproblemen*, Christoffor, 1982.
- Niemeijer, N., Baars, E. *Beeldvormende diagnostiek van de kinderlijke constitutie*, Louis Bolk instituut, 2004.
- Post Uiterweer, G., *Reader: Heilpedagogie: Ontwikkelingstoornissen (constitutiebeelden)*. Zonnehuizen Veldheim & Stenia, 1999.
- Steiner, R. *Genezend opvoeden*. Christoffor, 1997 (heilpedagogische cursus).
- Steiner, R. *Raadsets van het menselijk temperament*. Christoffor, 1987.
- Terlouw, M., Mensink, A., Rijke, H. de, *Kinderen met een raadset*. Christoffor, 1998

